

Elżbieta Karatysz

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

OCENA FUNKCJONOWANIA GOSPODARSTW ROLNYCH W POWIECIE BIALSKIM WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Streszczenie

Celem pracy była ocena funkcjonowania gospodarstw rolnych oraz zbadanie zadowolenia rolników z uzyskiwanych dochodów, planów dotyczących dalszego gospodarowania i przekazania gospodarstwa rolnego ewentualnemu następcy. Badaniami objęto 17 losowo wybranych właścicieli gospodarstw rolnych powiatu bialskiego (województwo lubelskie). Autorski kwestionariusz ankiety zawierał 12 pytań, w tym pytania półotwarte i zamknięte. Badania wykazały, że właścicielami gospodarstw rolnych w większości były osoby w przedziale wiekowym 45-55 lat i 55-65 lat, co stanowi odpowiednio 47% i 23%. Nieco ponad połowa badanej populacji posiadała wykształcenie zawodowe i tylko jedna osoba wyższe. Niskie wykształcenie rolników, podobnie jak starszy wiek stanowi barierę utrudniającą przyspieszenie przemian na wsi. Spośród przebadanych 17 gospodarstw, 11 właścicieli deklarowało chęć dalszego prowadzenia działalności rolniczej. Dwie osoby nie zamierza dalej gospodarować, zaś 4 są niezdecydowane co do dalszych losów swego gospodarstwa. Zadowolonych producentów rolnych z dochodów uzyskiwanych z działalności rolniczej było 76,5% badanej populacji, z czego 70,5% osób zajmujących się produkcją mieszaną. Grupę niezadowolonych stanowiło 23,5% respondentów, z czego 59% zajmujących się wyłącznie produkcją roślinną. Analiza wyników badań wykazała, że 76,5% respondentów zamierza przekazać gospodarstwo rolne swoim dzieciom, zaś 17,5% zastanawia się nad jego sprzedażą, a pozostałe 6% nad podziałem na działki.

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, producent rolny, powiat bialski, województwo lubelskie

Wstęp

Rolnictwo jest ważnym działem gospodarki narodowej. W ogólnej powierzchni Polski wynoszącej 31,3 mln ha, powierzchnia użytków rolnych stanowi 49,7% ogólnej powierzchni kraju. Obszary wiejskie w Polsce zajmują ponad 93,2% ogólnej powierzchni i mieszka na nich 14,8 mln osób (38,8% ludności kraju). Według wyników Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 roku liczba gospodarstw rolnych na obszarach wiejskich wynosiła 2,0 mln, co stanowiło 87,4% wszystkich gospodarstw rolnych w kraju. W Polsce dominują gospodarstwa rolne o powierzchni użytków rolnych od 1 do 4,99 ha, stanowią one 52,2%, od 5 do 14,99-33,9%, zaś 15 ha i więcej stanowiło 13,9% ogółu gospodarstw. Przeciętna powierzchnia gospodarstwa rolnego w 2012 roku wynosiła 9,3 ha i stopniowo się zwiększa. Najwięcej gospodarstw było w województwach małopolskim (12,7%, tj. 251,8 tys.) i mazowiec-

kim (12,6%, tj. 251,0 tys.). Z kolei w województwie lubuskim odnotowano najmniej gospodarstw -36,0 tys., czyli 1,8% ogólnej ich liczby. Duża liczba gospodarstw rolnych w województwie małopolskim związana jest z ich rozdrobnieniem, średnia powierzchnia gospodarstwa wynosiła 3,1 ha. Od 2002 roku struktura obszarowa gospodarstw rolnych na terenach wiejskich uległa poprawie. Zanotowano spadek udziału gospodarstw posiadających do 5 ha użytków [Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2013].

Powszechny spis rolny przeprowadzony w 2010 roku w stosunku do spisu rolnego przeprowadzonego w 2002 roku wykazał, że:

- zmniejszyła się liczba gospodarstw rolnych (ogółem o 656 tys., tj. o 22,4%) wraz z jednoczesnym wzrostem ich powierzchni,
- nastąpił 25% spadek liczby gospodarstw najmniejszych (o powierzchni 0-5 ha) i 17% spadek liczby gospodarstw o powierzchni 5-20 ha oraz 34% wzrost liczby gospodarstw największych, o powierzchni 50 ha i więcej,
- upowszechnia się model gospodarstwa wielofunkcyjnego w grupie gospodarstw małych, które podejmują działalność pozarolniczą,
- spadła ogólna powierzchnia gruntów w użytkowaniu rolniczym o 5,5% (przeznaczenie gruntów rolniczych na cele nierolnicze),
- nastąpiły zmiany w strukturze upraw – spadek powierzchni zbóż o 12%, ziemniaka o 51,8%, buraka cukrowego o 32%, przy jednoczesnym wzroście zasiewów rzepaku o 115% i pastewnych o 60%,
- wzrosło pogłowie bydła ogółem, w tym zmniejszyło się stado krów. Jest to związane ze wzrostem zainteresowania produkcją bydła rzeźnego po wstąpieniu do Unii Europejskiej,
- poprawiło się wyposażenie gospodarstw rolnych w środki produkcji [Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce 2011].

Szansą rozwoju staje się wielofunkcyjny rozwój, w którym rolnictwo wspomagane będzie dodatkową działalnością wpisującą się w rozwój funkcji pozarolniczych. Taki model rozwoju wymaga wsparcia zewnętrznego, ale przede wszystkim aktywności i przedsiębiorczości mieszkańców wsi, a zarazem zrozumienia mechanizmów rozwoju społeczno-gospodarczego, w warunkach konkurencyjnej gospodarki rynkowej [Ślusarz 2004].

Spośród różnych instytucji działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich szczególnie ważna rola przypada jednostkom samorządu terytorialnego, ponieważ dają one możliwość uczestniczenia społecznościom lokalnym w podejmowaniu decyzji dotyczących kierunków i zakresu rozwoju społecznego i ekonomicznego przy zachowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców [Lechwar i Czudec 2001]. Do najważniejszych instytucji samorządowych obsługujących sferę agrobiznesu zalicza się samorządy lokalne i samorządy rolnicze. Dużą rolę w funkcjonowaniu gospodarstw rolnych przypisuje się samorządom lokalnym, czyli gminom [Halamska 2006]. Opracowywane przez nie strategie i plany gospodarcze stanowią połączenie wielu elementów oraz działań na rzecz rozwoju przedsiębiorczości, a w konsekwencji poprawy warunków bytowych lokalnej wspólnoty. Prowadząc politykę rozwoju regionalnego, oddziałują one na strukturę, tempo oraz kierunki ewolucji zlokalizowanych na danym terenie podmiotów gospodarczych [Sztando 2000]. Obok samorządu terytorialnego istnieje również samorząd rolniczy reprezentowany przez izby rolnicze. Izbowi rolniczemu przypada szczególna rola

w procesie dostosowania polskiego rolnictwa do założeń i standardów regionalnej w swym charakterze wspólnotowej polityki rolnej [Kawa i Grzybek 2009]. Głównym celem i podstawowym zadaniem samorządu rolniczego jest działanie na rzecz rozwiązywania problemów rolnictwa i reprezentowanie interesów zrzeszonych w nim członków. Przed izbami rolniczymi w Polsce stoją nowe wyzwania związane z reformą Wspólnej Polityki Rolnej, procesami globalizacyjnymi, ale również zmiana myślenia o polskich obszarach wiejskich [Wyrzykowska 2007, Kawa i Grzybek 2009]. Samorząd rolniczy tworzą sami rolnicy z danego terenu. Znają oni warunki, w jakich funkcjonuje rolnictwo danego regionu, jego problemy i bariery rozwoju, a także możliwości. Dlatego ważne jest, aby potrafili te trudności pokonać i stworzyć warunki sprzyjające rozwojowi podmiotów działających w danym regionie w porozumieniu z samorządem i innymi instytucjami rządowymi działającymi na rzecz rolnictwa i obszarów wiejskich.

Celem pracy była ocena wybranych losowo producentów rolnych oraz funkcjonowania ich gospodarstw w powiecie bialskim na terenie województwa lubelskiego. Jednocześnie badano zadowolenie rolników z uzyskiwanych dochodów, plany dotyczące dalszego gospodarowania i przekazania gospodarstwa rolnego ewentualnemu następcy.

Materiał i metoda badań

Badania przeprowadzono w 2014 roku z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza wywiadu, w którym zastosowano dobór losowy. Badaniami objęto 17 właścicieli gospodarstw rolnych z powiatu bialskiego na terenie województwa lubelskiego. Kwestionariusz zawierał 12 pytań, w tym pytania półotwarte i zamknięte. Zbadano zadowolenie rolników z prowadzenia gospodarstwa, a przede wszystkim z uzyskiwanych dochodów, plany dotyczące dalszego gospodarowania i przekazania gospodarstwa rolnego ewentualnemu następcy. Pytania wstępne dotyczyły wieku, płci i wykształcenia, a także głównego profilu działalności rolniczej oraz sposobu powstania gospodarstwa. Uzyskane wyniki badań zaprezentowano w formie opisowej i graficznej.

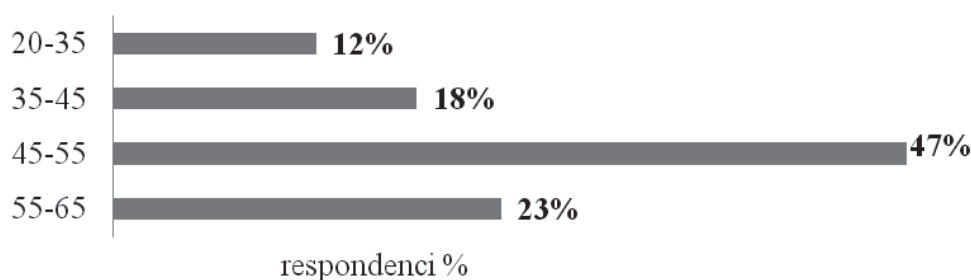
Wyniki

Analizowane gospodarstwa rolne znajdują się w powiecie bialskim, który jest położony w środkowo-wschodniej Polsce, w północno-wschodniej części województwa lubelskiego. Powiat bialski zajmuje powierzchnię 2755 km² i jest największym powiatem województwa lubelskiego, obejmującym 11% jego powierzchni i trzecim pod względem wielkości w Polsce. Podstawowym działem gospodarki powiatu bialskiego jest rolnictwo. Użytki rolne zajmują powierzchnię 180,9 tys. ha, tj. 65,7% powierzchni powiatu. Dominującą formą własności jest rolnictwo indywidualne, posiadające w swoim władaniu prawie 95% użytków rolnych. Ogółem w powiecie jest 14,9 tys. gospodarstw rolnych, o areale powyżej 1 ha. Średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 10,1 ha przy średniej w województwie lubelskim 6,9 ha. Przemysł istniejący na omawianym terenie nie stwarza zagrożenia ekologicznego, tym samym umożliwia produkcję zdrowej żywności. Według danych Powszechnego Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2002 r. w ogólnej powierzchni za-

siewów wynoszącej 101,5 tys. ha dominowały zboża, które stanowiły 84,7%. W tej grupie dominującą pozycję stanowi uprawa żyta, które zajmuje 24% powierzchni obsiewanej zbożami. Obserwuje się rosnące znaczenie kukurydzy uprawianej głównie na zielonkę. Inne uprawy stanowią m. in.: ziemniak (8,7%), pastewne (2,2%) oraz przemysłowe (0,8%). Znacząca jest też produkcja warzyw i owoców. Ogrodnictwo powiatu rozwija się w dwóch zasadniczych kierunkach: sadownictwo i warzywa gruntowe. W powiecie bialskim sady zajmują powierzchnię 2272 ha w tym: areał przeznaczony pod uprawę drzew owocowych, przede wszystkim jabłoni i wiśni, stanowi 1088 ha. Do głównych uprawianych krzewów należą porzeczki. Istotną uprawą są też truskawki. Znaczna powierzchnia przeznaczona jest pod warzywa, głównie pod uprawę marchwi, pomidorów, kapusty i ogórków.

W produkcji zwierzęcej podstawowymi kierunkami są chów bydła i trzody chlewnej. Pogłowie trzody chlewnej w gospodarstwach indywidualnych powiatu, zgodnie z danymi ze spisu rolnego, wynosiło 170.754 sztuki, co daje 115,2 sztuk na 100 ha użytków rolnych. Istotne znaczenie ma także hodowla bydła, którego pogłowie wynosiło 42.046 sztuk przy 28,4 na 100 ha. W kraju natomiast na 100 ha użytków rolnych przypada 110,7 sztuk trzody chlewnej i 32,6 sztuk bydła. Bydło w powiecie bialskim stanowiło 9,8% ogółu bydła w województwie, trzoda chlewna - 2,7%, owce - 8,4%, konie - 9,8%, drób - 15,8%. Jeśli chodzi o warunki glebowe, przeważają gleby piaskowe oraz bielcowe. Procentowy udział gleb poszczególnych klas przedstawia się następująco: klasy I-III 7,7%, klasa IV 47,8%, klasy V-VI 44,5% [www.powiatbialski.eu/starostwo/].

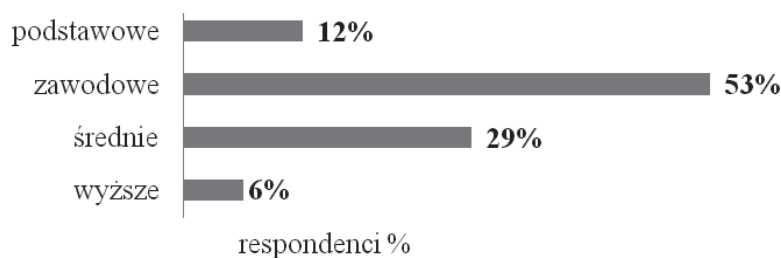
Badaniami objęto 17 gospodarstw rolnych wybranych losowo. Właścicielami gospodarstw w większości byli mężczyźni (88%). Największe gospodarstwo miało powierzchnię 41,2 ha, zaś najmniejsze 1,8 ha. Średnia powierzchnia badanych gospodarstw na terenie powiatu bialskiego wynosiła 19,23 ha.

Rysunek 1. Wiek właścicieli badanych gospodarstw rolnych

Badania wykazały, że właścicielami gospodarstw rolnych w większości były osoby w przedziale wiekowym 45-55 lat i 55-65 lat, co stanowi odpowiednio 47% i 23% (rys. 1). Najmniej liczną grupą byli właściciele w przedziale wiekowym od 20 do 35 lat, gdyż ich udział wynosił 12% (2 osoby).

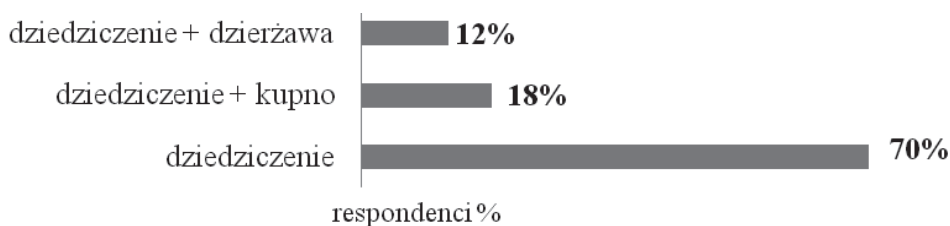
Jednym z czynników wpływających na efektywność gospodarowania jest wiek. Starsi gospodarze nie są już tak otwarci na innowacje i zdarza się, że bardzo często prowadzą gospodarstwo według „tradycji” rodzinnej, chcąc przepracować wymagany od nich okres, zaś następnie po osiągnięciu wymaganego wieku przejść na emeryturę bądź rentę przekazując działalność rolniczą swoim następcom - dzieciom [Hamerska i Roczowska-Chmaj 2008].

Rysunek 2. Wykształcenie producentów rolnych

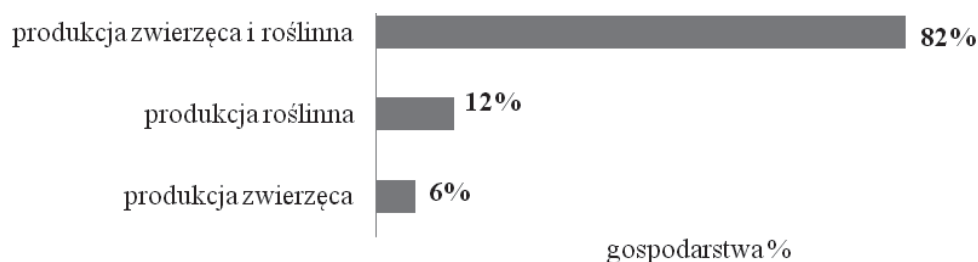
Analiza wyników badań wykazała, że nieco ponad połowa badanej populacji, tj. dziewięć osób (53%) posiada wykształcenie zawodowe, pięć osób (29%) średnie, dwie osoby (12%) podstawowe i tylko jedna osoba (6%) wyższe (rys. 2).

Wykształcenie jest kolejnym czynnikiem wpływającym na efektywność gospodarowania, a przede wszystkim: wprowadzanie nowych technologii, wymiana i zakup parku maszynowego, korzystanie z dostępnych dotacji, czy też przestawianie gospodarstwa na inny system gospodarowania. Statystyki nie są zadowalające, ponieważ wykształcenie wyższe ma zaledwie co dziesiąty mieszkaniec polskiej wsi. Niski poziom wykształcenia hamuje postęp i znacznie ogranicza wdrażanie nowoczesnych technologii. Ma to duże znaczenie w przypadku obsługi maszyn rolniczych, w których precyzja działania bardzo często zależy od prawidłowej regulacji i sprawnego działania układów elektronicznych. Obecnie w rolnictwie krajów wysoko rozwiniętych obserwuje się wdrażanie do techniki rolniczej coraz bardziej nowoczesnych maszyn, często wspieranych techniką komputerową. Niskie wykształcenie rolników, podobnie jak starszy wiek, stanowią barierę utrudniającą przyspieszenie przemian na wsi [Kowalski i in. 2002, Michałek 2005].

Rysunek 3. Sposób zapoczątkowania działalności gospodarstwa rolnego

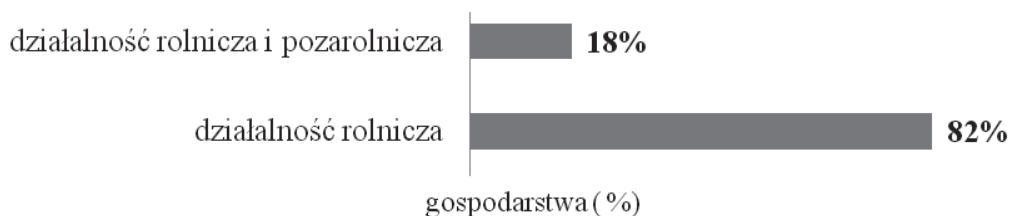
Respondenci wskazali, iż 70% badanych gospodarstw rolnych powstało tylko przez dziedziczenie, natomiast pozostałe przez dziedziczenie oraz kupno i dzierżawę (rys. 3).

Rysunek 4. Główny profil produkcji badanych gospodarstw

Analizowane gospodarstwa rolne głównie zajmowały się produkcją mieszaną. Produkcja roślinna i zwierzęca występowały jednocześnie w 82% badanych gospodarstw (rys. 4).

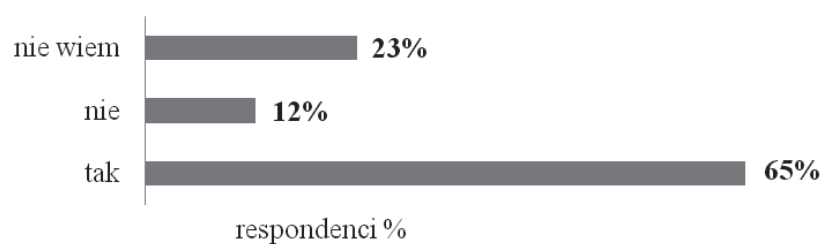
Rolnictwo polskie po wstąpieniu do Unii Europejskiej stanęło wobec poważnych wyzwań w zakresie efektywności gospodarowania i poprawy jakości uzyskiwanej produkcji. Wzrosły oczekiwania rolników dotyczące poprawy bardzo trudnej w ostatnich latach sytuacji dochodowej i poprawy standardu życia [Hamerska i Roczkowska-Chmaj 2008]. Jedno z najważniejszych kryteriów oceny procesów ekonomiczno-społecznych zachodzących na wsi stanowią dochody gospodarstw domowych na obszarach wiejskich. Zadowolonych producentów rolnych z dochodów uzyskiwanych z działalności rolniczej było 76,5% badanej populacji, z czego 70,5% osób zajmujących się produkcją mieszaną. Grupę niezadowolonych stanowiło 23,5% respondentów, z czego 59% zajmujących się wyłącznie produkcją roślinną. Przyczyny, które miały wpływ na niezadowolenie rolników to: niska dochodowość i problemy związane ze zbytem płodów rolnych.

Rysunek 5. Gospodarstwa rolne według prowadzonej działalności

Z przeprowadzonych badań wynika, że 18% prowadziło oprócz działalności rolniczej również działalność pozarolniczą. Pozostali badani (82%) zajmowali się wyłącznie działalnością rolniczą (rys. 5).

Obecnie utrzymywanie się tylko z rolnictwa nie jest w stanie dostarczyć godziwych dochodów mieszkańcom wsi, a w przyszłości zapotrzebowanie na pracę tego sektora będzie ulegać dalszemu zmniejszaniu. Na obszarach wiejskich mamy dziś do czynienia z nadwyżką siły roboczej w rolnictwie i brakiem miejsc pracy dla ludności bezrolnej. Na przestrzeni ostatnich lat zauważalny jest jednak proces rosnącego zatrudnienia mieszkańców obszarów wiejskich poza własnym gospodarstwem rolnym. Gospodarstwem rolnym dysponuje ok. 60% mieszkańców obszarów wiejskich, natomiast ok. 40% stanowi ludność bezrolna [www.mir.gov.pl]. Działalność ta jest szczególnie wskazana dla rolników posiadających małe obszarowo gospodarstwa rolne [Zajac 2008]. Specyfika obszarów wiejskich, ich opóźnienie z szeroko pojętym rozwojem i potrzeba realizacji podstawowej funkcji związanej z produkcją żywności, wskazują na konieczność rozwijania, obok rolnictwa, również przedsiębiorczości związanej z działalnością pozarolniczą. Szansą na rozwój staje się wielofunkcyjny rozwój wsi, w którym rolnictwo wspomagane będzie dodatkową działalnością, prowadzoną w gospodarstwach rolnych oraz ich otoczeniu. Taki model rozwoju wsi wymaga wsparcia zewnętrznego, ale przede wszystkim aktywności i ducha przedsiębiorczości mieszkańców wsi, a zarazem zrozumienia mechanizmów rozwoju społeczno-gospodarczego w warunkach konkurencji globalnej gospodarki rynkowej [Ślusarz i Czudec 2004].

Rysunek 6. Chęć dalszego prowadzenia gospodarstwa rolnego

Spośród przebadanych 17 gospodarstw, jedenastu właścicieli (65%) deklarowało chęć dalszego prowadzenia działalności rolniczej, dwie osoby (12%) nie zamierza dalej gospodarować, zaś cztery (23%) są niezdecydowane co do dalszych losów swego gospodarstwa (rys. 6). Analiza wyników badań wykazała, że 76,5% respondentów zamierza przekazać gospodarstwo rolne swoim dzieciom, zaś 17,5% zastanawia się nad jego sprzedażą, a pozostałe 6% nad podziałem na działki. Właśnie, część gospodarzy zastanawia się nad sprzedażą ziemi, część nad podziałem na mniejsze działki, co doprowadza do rozdrobnienia i tak już małych powierzchniowo gospodarstw.

Osoby z wykształceniem wyższym i średnim dokonały pozytywnej oceny swego gospodarstwa, jednocześnie widząc szansę na dalszy rozwój. Ponad połowa właścicieli z wykształceniem zawodowym dostrzega możliwość wprowadzenia zmian. Natomiast osoby z niższym wykształceniem w ogóle nie dostrzegali możliwości rozwoju swego gospodarstwa.

Wnioski

Przeprowadzone badania w gospodarstwach rolnych powiatu bialskiego pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków:

1. Właścicielami gospodarstw rolnych w większości były osoby w przedziale wiekowym 45-55 lat i 55-65 lat, co stanowiło odpowiednio 47 i 23%. Nieco ponad połowa badanej populacji, tj. 9 osób (53%) posiadało wykształcenie zawodowe, pięć osób (29%) średnie, 2 osoby (12%) podstawowe i tylko jedna osoba (6%) wyższe. Niskie wykształcenie rolników, podobnie jak starszy wiek stanowią barierę utrudniającą przyspieszenie przemian na wsi.

2. Spośród przebadanych 17 gospodarstw, 65% właścicieli deklarowało chęć dalszego prowadzenia działalności rolniczej, 12% nie zamierza dalej gospodarować, zaś 23% jest niezdecydowanych co do dalszych losów swego gospodarstwa.

3. Zadowolonych producentów rolnych z dochodów uzyskiwanych z działalności rolniczej było 76,5%, z czego 70,5% osób zajmowało się produkcją mieszaną. Grupę niezadowolonych stanowiło 23,5% respondentów, z czego 59% zajmujących się wyłącznie produkcją roślinną.

4. Wykazano, że 76,5% respondentów zamierza przekazać gospodarstwo rolne swoim następcom, zaś 17,5% zastanawia się nad jego sprzedażą, a pozostałe 6% nad podziałem na działki.

Piśmiennictwo

1. GUS, 2013: Obszary wiejskie, Powszechny Spis Rolny.
2. GUS, 2013: Rocznik Statystyczny Rolnictwa.
3. Halamska M., 2006: Tworzenie i praktykowanie demokracji lokalnej w Polsce. *Wieś i Rolnictwo* 3: 35.
4. Hamerska I., Roczowska-Chmaj S., 2008: Wykształcenie i wiek rolników a wskaźnik postępu naukowo-technicznego. *Inż. Roln.* 11(109): 75-81.
5. Kawa M., Grzybek M., 2009: Wpływ otoczenia instytucjonalnego na rozwój gospodarstw rolnych. *Rocz. Nauk. SERiA XI*, 5: 128.
6. Kowalski J., 2002: Postęp naukowo-techniczny a racjonalna gospodarka energią w produkcji rolniczej: 15-49, 250-257.
7. Lechwar M., Czudec A., 2001: Rola instytucji w rozwoju obszarów wiejskich. *Rocz. Nauk. SERiA* 3, 1: 67.
8. Michałek R., 2005: Konsekwencje postępu naukowego w rolnictwie. *Inż. Roln.* 3(63): 7-14.
9. Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Bialskiego na lata 2010-2013 z perspektywą do 2017, 2009: Fundacja Centrum Rozwoju Lokalnego: 15-16.
10. Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2011: (red.) Jabłońska-Urbaniak T.: 5-128.
11. Sztando A., 2000: Lokalny interwencjonalizm samorządowy, czyli kształtowanie gminnego rozwoju gospodarczego. *Studia Regionalne i Lokalne* 1: 83.
12. Ślusarz G., 2004: Działalność gospodarcza w obszarach wiejskich w dobie globalizacji W: *Możliwości i bariery rozwoju działalności gospodarczej w obszarach wiejskich*, (red.) Czudec A., Ślusarz G., PHARE, Rzeszów: 4-5.
13. Wyrzykowska B., 2007: Organizacja i zadania izb rolniczych w Polsce. *Rocz. Nauk. SERiA* 9, 2: 440.
14. Zając J., 2008: Zmiany w podejmowaniu pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne w wybranych gminach wiejskich województwa mazowieckiego w latach 1996-2007. *Zesz. Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego* 500, *Ekonomiczne Problemy Usług* 21: 117-123.
15. www.mir.gov.pl (data dostępu 11.06.2014 r.).
16. www.powiatbialski.eu/starostwo (data dostępu 24.04.2014 r.).